

ครอบครัวแหวกกลาง Skipped-Generation Households

ศรัณย์ ฤกษ์รัตนประทีป และ อาจินต์ สงทับ

Saran Rerkrattanaprateep and Archin Songthap

หลักสูตรสาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร

Doctor of Public Health Program, Naresuan University

บทคัดย่อ

เมื่อวิถีทางเศรษฐกิจและสภาพสังคมของไทยเปลี่ยนแปลงไปจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมีมากขึ้นเป็นแนวโน้มที่เห็นได้ชัดเจน ส่งผลทำให้วิถีชีวิตของคนไทยกลายเป็นวิถีชีวิตของสังคมทุนนิยมมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก นั่นคือครอบครัวกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าหรือตายายกับรุ่นหลานในวัยเด็ก นั่นทำให้เกิดภาวะกำพรว้าเทียม หรือครอบครัวแหวกกลาง (skipped-generation households) เนื่องจากรุ่นที่หนึ่งนั่นคือปู่ย่าตาทายต้องอยู่กับคนรุ่นที่สามนั่นคือวัยเด็ก และรุ่นที่สองจำเป็นต้องออกไปหางานทำหารายได้ ครอบครัวแหวกกลางส่งผลกระทบต่อเด็กหลายทางที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านสุขภาพและข้อจำกัดอื่นร่วมด้วย การเลี้ยงดูและส่งเสริมในเรื่องต่างๆ ของวัยเด็กจะได้รับความเอาใจใส่เท่าที่ควรจะเป็น รวมไปถึงเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น การเคลื่อนย้ายของแรงงานส่งผลกระทบต่อรูปแบบวิถีชีวิตและความเป็นอยู่จนเข้าสู่ภาวะครอบครัวแหวกกลาง อาจจะรวมไปถึงสถานการณ์ที่เด็กไม่ได้อยู่กับผู้ให้กำเนิด โดยผู้ให้กำเนิดอาจจะเสียชีวิต ผู้ให้กำเนิดตั้งครภณในขณะที่ไม่พร้อม หรือผู้ให้กำเนิดนั้นคือพ่อแม่หย่าร้างกัน ซึ่งอาจนำไปสู่การล่มสลายของสถาบันครอบครัว บทความวิชาการนี้ผู้เขียนเรียบเรียงขึ้นจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่างๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรื่องครอบครัวแหวกกลาง สถานการณ์ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ปัญหาและผลกระทบ เพื่อสะท้อนถึงภาวะของครอบครัวแหวกกลาง

คำสำคัญ: ครอบครัวแหวกกลาง, สถาบันครอบครัว, การย้ายถิ่นฐาน

Abstract

In Thailand, the economy and society have gradually changed and transitioned from an agriculture-oriented society to an industrial society. Accordingly, the circumstance and trend of rural-to-urban migration have been increasing. As a result, the way of life of many Thai people has changed to a capitalistic lifestyle. Such a change is very significant and has impacted the institution of the family; that is, the family unit in Thai society has turned to a trans-generational (single-family) model composed of grandparents' generation and their young grandchildren. This causes a so-called "skipped generation households". For the first generation, the grandparent's generation, has to take care of the third generation, their grandchildren, because the parents, the second generation, have migrated to urban areas with the intention of locating employment and income. This skipped-generation household can have a negative effect on the children. For example, grandparents who have health

problems and other limitations might not nurture and encourage their grandchildren adequately. Grandchildren are thus at risk for not receiving adequate attention as well as support for their positive growth and development. Moreover, some families also face limited financial assistance to meet their basic needs. The flow of labor affects the lifestyle and well-being of the skipped-generation households. These may include the situation whereby the children are not adequately raised by their parents due to the death of their parents, the youth or inexperience of their parents, those parents who are not ready for parenthood and did not plan their pregnancy, or those who might have gotten divorced. This could lead to the collapse of the family institution. This article is based on the study of various documents aiming to examine and analyze the situation so the related factors, problems and impacts of the lives of co-residents of the skipped-generation in migrant families can be analyzed

Keywords: skipped-generation households, family institution, transmigration

บทนำ

จากความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในชนบท การพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม แนวโน้มของการย้ายถิ่นฐานจากสถานการณ์ในระดับโลกนั้น มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากการย้ายถิ่นฐานจากสังคมชนบทไปสู่สังคมเมืองนั้น พบถึงร้อยละ 75 ของการย้ายถิ่นฐานเข้าสู่สังคมเมือง (Tacoli, McGranahan, & Satterthwaite, 2015) ทำให้การย้ายถิ่นในประเทศไทยเป็นเรื่องปกติสำหรับประชากรวัยแรงงาน ผลักคนออกจากบ้านแสวงหางานทำและความมั่นคง สำหรับในประเทศไทยพบว่า ร้อยละ 44 ของประชากรนั้นมีการอาศัยอยู่ในพื้นที่สังคมเมือง ซึ่งเกิดจากการเริ่มย้ายถิ่นฐานของประชากรจากสังคมชนบทในประเทศ (Nauman, et al., 2015) โดยเหตุผลหลักของการย้ายถิ่นเป็นการย้ายถิ่นเพื่อทำงาน ทั้งลูกทั้งหลานให้อยู่กับปู่ย่าตายาย ส่งผลต่อสถานการณ์ครัวเรือนไทย ก่อเกิดสถานะที่เรียกว่ากำพร้าเทียมมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย หรือที่เรียกว่าครัวเรือนแห่วงกลาง (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558) ในปัจจุบันสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงเหมือนสังคมโลกคือ มีอัตราการเกิดน้อยและพบจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ปัญหาการย้ายถิ่นฐานจึงพบตามมามากขึ้นด้วยเช่นกัน แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือบุตรของประชากรที่ย้ายถิ่นฐานกลับยังอยู่ที่เดิม คือถูกทิ้งไว้เบื้องหลังให้ผู้สูงอายุ

ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูในฐานะหลาน ซึ่งงานวิจัยหลายชิ้นพบว่าผู้สูงอายุที่ต้องรับการเลี้ยงดูหลานนั้น มีผลกระทบต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์การเงิน สวัสดิการระบบความช่วยเหลือ สภาพความเป็นอยู่อาศัย พัฒนาการและการดำเนินชีวิต สภาพจิตใจ สังคม ทั้งต่อตัวผู้สูงอายุเองและตัวหลานที่ต้องดูแล ภาวะครอบครัวแห่วงกลางนี้นอกจากจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของตัวผู้สูงอายุเองแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อตัวเด็กอีกหลายทาง อาจจะมีทั้งผลดีและผลเสียแตกต่างกันออกไป ในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุที่พร้อมจะดูแลการเอาใจใส่ต่อเด็กก็อาจจะทำได้ดีกว่า ในทางกลับกันหากผู้สูงอายุไม่พร้อมที่จะดูแล ด้วยความจำเป็นและจำยอม จึงส่งผลให้การดูแล ส่งเสริมมีข้อจำกัดไม่ถูกต้องเหมาะสม

ปรากฏการณ์และแนวโน้มของครอบครัวแห่วงกลาง

สถาบันอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของสังคมโลกคือสถาบันครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นสังคม กลุ่มคนในรูปแบบใด ครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญของสังคมทั่วโลกมาเป็นระยะเวลานาน เมื่อการพัฒนาทางสังคมโลกได้เปลี่ยนไป โครงสร้างทางสังคมและโครงสร้างของประชากรก็เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้สถาบันของครอบครัวเปลี่ยนแปลง

ตามไปด้วย เพื่อให้ตอบสนองความจำเป็นหรือความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ความต้องการทางด้านวัตถุ ความสุข สภาพอารมณ์และจิตใจ ความมั่นคงทางสังคม การสืบทอดดำรงเผ่าพันธุ์ (Mason & Lee, 2004) สถานการณ์อัตราการเพิ่มของประชากรไทยในปี พ.ศ. 2517 คิดเป็นร้อยละ 3.2 โดยมีการคาดการณ์จำนวนประชากรประมาณ 41.5 ล้านคน และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 มีการรณรงค์ในคำขวัญที่ว่า มีลูกมากจะยากจน เป็นแผนนโยบายของการรณรงค์ส่งเสริมการวางแผนครอบครัว ซึ่งเป็นคำที่พูดติดหูและชินปากกันมาจนถึงปัจจุบัน จากนโยบายดังกล่าวส่งผลให้ช่วงเวลาที่ผ่านมาพบจำนวนประชากรการเกิดลดลง และคาดการณ์ว่าจะยังคงลดลงต่อเนื่อง ซึ่งแนวโน้มอาจจะไม่ได้มาจากแผนนโยบายดังกล่าวเพียงอย่างเดียว แต่สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกและภาวะทางเศรษฐกิจยังส่งผลต่อการเกิดของประชากรที่ลดลงด้วย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) จากปัจจัยทางเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งต่ออัตราการเกิดใหม่ของประชากรเด็กที่มีจำนวนลดลง เนื่องจากประชากรส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความต้องการที่จำเป็นจะต้องการวางแผนครอบครัวให้สัมพันธ์กับรายได้ของแต่ละครัวเรือนของตน และปัจจุบันจะพบประชากรเลือกที่จะครองโสดหรือไม่ต้องการที่จะสมรส โดยมีการวางแผนเรื่องการศึกษา สภาพทางเศรษฐกิจที่ต้องพร้อมเพื่อไม่ให้เกิดภาระหรือปัญหาในอนาคตต่อมา อีกทั้งการย้ายถิ่นฐานเข้าสู่สังคมเมือง การประกอบอาชีพจำเป็นต้องใช้ความเร่งรีบและแข่งขันตามวิถีสังคมเมือง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิต การสมรส ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อและอุปสรรคในอนาคต รวมไปถึงความเป็นอิสระของวิถีชีวิตของคนเมืองร่วมด้วย

ปัจจุบันประเทศไทยเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรเป็นไปตามสังคมโลก ในอดีตเคยมีประชากรที่มีประชากรวัยเด็กเป็นจำนวนมากและเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในเวลาต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของครอบครัวที่มีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีปู่ย่าตายาย พ่อแม่ บุตรหลาน หรือครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีให้เห็นเป็นจำนวนมาก หรือครัวเรือนเดี่ยวของคนที่ตัดสินใจอยู่คนเดียวโดยไม่มีครอบครัว หรือครอบครัวเดี่ยวประเภทที่อยู่กันเพียงลำพังเฉพาะคู่แต่งงาน

และไม่ต้องการมีบุตร และครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวแหวกกลาง โดยที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลานโดยที่ไม่มีวัยทำงานอยู่ด้วยภายในครอบครัว จากสถานการณ์เหล่านี้สะท้อนได้ถึงความเป็นสังคมยุคใหม่ที่กำลังเผชิญหน้ากับประชากรวัยเด็กที่มีจำนวนลดลงและประชากรสูงอายุที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างประชากรและลักษณะของประชากรได้อย่างชัดเจน และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่างๆ ทางสังคมอีกด้วย เช่น การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยสาธารณะที่ต้องเอื้อประโยชน์แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต การลดจำนวนสถานศึกษาต่าง ๆ ลงเนื่องจากประชากรวัยเด็กมีจำนวนลดลง การเพิ่มพื้นที่ที่อยู่อาศัยทั้งในเขตเมืองและการขยายขยายออกสู่พื้นที่ชานเมืองเนื่องจากการย้ายถิ่นฐานของประชากรวัยแรงงานมีการขยายเข้าสู่สังคมเมืองเพิ่มมากขึ้น รวมไปถึงการบริหารการคลังของรัฐบาลที่ต้องปรับตัวและปรับรูปแบบการบริหารและจัดสรรเงินเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งในปัจจุบันปรากฏการณ์และแนวโน้มของครอบครัวแบ่งได้ดังนี้

1. ครอบครัวเดี่ยว ร้อยละ 49.9
2. ครอบครัวขยาย ร้อยละ 35.7
3. ครัวเรือนคนเดียว ร้อยละ 13.9
4. ครัวเรือนที่ไม่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ร้อยละ 0.6

ประเภทของครอบครัวไทยมีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่แทบจะมีเฉพาะครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยายนั้น ปัจจุบันเรากำลังพบเห็นครอบครัวประเภทใหม่ๆ เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ทันสมัยและการใช้ชีวิตแบบคนเมือง ส่วนครอบครัวขยายก็กำลังกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงระบบเกื้อหนุนระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยที่เข้มแข็งภายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม ขณะที่ยุคใหม่ใช้ชีวิตอย่างอิสระ แต่งงานช้าลง และมีลูกน้อยลงนั้น ก็ทำให้การสร้างครอบครัวขยายมีความเป็นไปได้น้อยลงในอนาคต ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญในการวางแผนเพื่อรับมือกับครอบครัวรูปแบบใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนการอยู่อาศัยร่วมกันในลักษณะอื่นที่จะปรากฏขึ้นมาอีกเรื่อยๆ

ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา จำนวนครัวเรือนแห้วกลางหรือเด็กที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าตายายนั้น ประเทศไทยพบจำนวนครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มขึ้นรวดเร็วเป็นสองเท่า โดยปัจจุบันมีครอบครัวข้ามรุ่นในประเทศไทยมากกว่า 400,000 ครัวเรือน จากครัวเรือนทั้งหมดของประเทศหรือคิดเป็นร้อยละ 2 ของครัวเรือนทั้งหมด และคาดการณ์ว่าจะมีแนวโน้มของจำนวนครอบครัวข้ามรุ่นที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวในพื้นที่สังคมเมืองหรือ ครอบครัวในพื้นที่ชนบทที่ย้ายถิ่นฐานเข้าสู่สังคมเมือง (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558) ที่สำคัญสัดส่วนเด็กที่อยู่พร้อมหน้ากับพ่อแม่ลดลงทุกปีในอัตรา 1.4% โดยเฉพาะในชนบท กล่าวได้ว่าแนวโน้มครอบครัวข้ามรุ่น เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 107,494 ครัวเรือนในปี 2530 เป็น 405,615 ครัวเรือนในปี 2556 ส่วนใหญ่ 76% อยู่ในพื้นที่ชนบท ประมาณ 47% อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันมีเด็กจำนวน 1.24 ล้านคน อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น (Nanthamongkolchai, Ngaosutit, & Munsawaengsub, 2007) หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่นมากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี โดยร้อยละ 8.6 หรือประมาณ 106,000 ของครอบครัวข้ามรุ่นมีหัวหน้าครัวเรือนอายุมากกว่า 80 ปี และเกือบร้อยละ 90 เป็นเพศหญิง โดยปกติแล้ว ครัวเรือนที่จะเรียกว่าเป็นครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวได้นั้น จะต้องไม่มีชายวัยผู้ใหญ่อาศัยอยู่ด้วย ซึ่งหมายความว่า ครอบครัวข้ามรุ่นส่วนใหญ่มีหญิงสูงอายุเป็นหัวหน้าครอบครัวและต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูเด็กวัยเยาว์เพียงลำพัง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) ทั้งนี้ ทางเลือกอันดับต้นๆ ของพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นคือการพาบุตรย้ายติดตามไปด้วยเพื่อครอบครัวจะได้อยู่พร้อมหน้าไม่ต้องแยกกันอยู่แต่แรงกดดันต่อผู้ย้ายถิ่นที่จะต้องหารายได้จำนวนมากในเวลาอันรวดเร็วในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย กอปรกับค่าครองชีพที่สูงกว่ามากเมื่อต้องมาใช้วิถีชีวิตแบบคนในเมือง อีกทั้งยังขาดระบบสนับสนุนต่างๆ เช่น การหาที่เรียนใหม่ให้กับลูกปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผู้เป็นพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งไม่สามารถพาบุตรไปพร้อมกับตนได้ (Piotrowski, 2009) ไม่ว่าจะเป็นเด็กๆ ไว้ให้อยู่กับปู่ย่าตายายจะเป็นความตั้งใจตั้งแต่แรกหรือจะเป็นการพาเด็กกลับมาฝากไว้กับปู่ย่าตายายภายหลังก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นมานั้นล้วนไม่แตกต่างกัน นั่นคือพ่อแม่และเด็กจำนวน

มากต้องใช้ชีวิตที่พลัดพรากแยกกันอยู่คนละที่ อย่างไรก็ตาม การย้ายถิ่นฐานเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นเพื่อจุดประสงค์ใด ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเสมอ รวมไปถึงการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีมีสุขของครอบครัว ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นปัจจัยหลักที่ยังสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดภายในครอบครัว ยิ่งในปัจจุบันนี้สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การย้ายถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นและบุตรของผู้ย้ายถิ่นฐานถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง ผู้สูงอายุต้องรับผิดชอบเลี้ยงดูหลานให้บุตรของตนซึ่งเป็นกลุ่มคนย้ายถิ่นฐาน กลับพบงานวิจัยหรือข้อมูลเชิงลึกในประเทศไทยน้อยมากในกลุ่มครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวแห้วกลางเหล่านี้ ว่ามีแนวโน้มเป็นอย่างไร สถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างไร สวัสดิการ การเงิน ระบบสนับสนุน ผลกระทบต่อปัจจัยด้านอื่น สังคม อารมณ์ จิตใจ ทั้งต่อตัวเด็กเองและตัวผู้สูงอายุเอง

สภาพการณ์ของครอบครัวแห้วกลาง

จากสภาพการณ์สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลง ครอบครัวจำนวนมากทั้งในเมืองและชนบทกำลังเปลี่ยนแปลง ประเภทพ่อไปทาง แม่ไปทาง ทั้งลูกไว้กับปู่ย่าตายาย อยู่กับญาติบ้าง หรือผู้อื่นช่วยดูแลก็มี ปู่ย่าตายาย บางรายดูแลเรื่องเหล่านี้หรือไม่ ปัญหาเหล่านี้ต้องการการจัดการองค์ความรู้ครอบครัวแบบใหม่ ซึ่งไม่มีในนโยบายระดับชาติ โฉมหน้าครอบครัวแห้วกลางนั้น หัวหน้าครอบครัวในกลุ่มครัวเรือนข้ามรุ่นเป็นผู้สูงอายุและร้อยละ 90 เป็นผู้หญิงที่เลี้ยงดูหลานเพียงลำพัง หัวหน้าครัวเรือนข้ามรุ่นส่วนใหญ่ยังคงทำงาน และโดยมากอยู่ในภาคเกษตรกรรม หัวหน้าครอบครัวแห้วกลาง ร้อยละ 16 สุขภาพไม่แข็งแรง และ 1 ใน 5 ของผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2556) หัวหน้าครัวเรือนในพื้นที่ชนบท ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุที่เป็นปู่ย่าตายายหรือญาติในครัวเรือน ต้องรับผิดชอบการเลี้ยงดูหลานและงานบ้านที่เพิ่มมากขึ้น แต่รายได้ยังคงเท่าเดิมโดยส่วนใหญ่ทำงานในภาคเกษตรกรรม และยังคงพบว่าเกือบ 1 ใน 10 ของครอบครัวแห้วกลางในพื้นที่เขตเมือง ไม่สามารถทำงานได้เนื่องจากมีปัญหาความเจ็บป่วยร่วมด้วย และมีปัญหาความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายมากกว่าครอบครัวแห้วกลางในพื้นที่ชนบทมากถึง 3 เท่า นอกจากนี้ ยังมีผู้สูงอายุที่สุขภาพไม่แข็งแรงอีกเป็นจำนวน

มาก จากข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุ พ.ศ. 2557 ประมาณร้อยละ 15 ของผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี มีเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุรายเดือน (ประมาณ 600-1,000 บาท ขึ้นอยู่กับอายุ) เป็นแหล่งรายได้หลัก ข้อมูลจากการสำรวจเดียวกันนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ร้อยละ 13.9 และร้อยละ 2.1 ของผู้สูงอายุรายงานว่าตนเองมีสุขภาพอ่อนแอหรืออ่อนแอมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นแล้ว ยังมีครอบครัวแห่งกลางบางครอบครัวที่สตรีสูงอายุที่ไม่เพียงแต่ต้องดูแลหลานเท่านั้น หากยังต้องดูแลสามีที่เจ็บป่วยอีกด้วย

ครอบครัวแห่งกลางโดยทั่วไปจะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าครัวเรือนที่เด็กและพ่อแม่อยู่ด้วยกัน (อารีจำปากลาย, 2552) แม้ว่าพ่อแม่จะส่งเงินกลับเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็ก แต่การสนับสนุนนี้อาจไม่เพียงพอหรือไม่สม่ำเสมอ ทำให้ครอบครัวแห่งกลางมีชีวิตอยู่ในสภาพตามมีตามเกิด หาเช้ากินค่ำ หรืออ่อนแอตามแต่สถานการณ์ ในขณะที่ เมื่อรายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่าย ปู่ย่าตายายจึงต้องกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก ซึ่งหมายความว่าปู่ย่าตายายในวัยชราอาจถูกผลักดันให้ต้องกลับไปทำงาน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าร้อยละ 43.5 ของปู่ย่าตายายในวัยชราที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น ยังต้องทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของบุตรหลาน ทั้งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2555 ประมาณ 1 ใน 5 ของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครอบครัวแห่งกลางมีรายได้ครัวเรือนต่อหัวต่ำกว่าเส้นความยากจน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) ซึ่งอาจมีผลกระทบร้ายแรงต่อพัฒนาการของหลานที่อยู่ในวัยเรียน ครอบครัวแห่งกลาง มีโอกาสเกิดปัญหาของความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง ความเครียด ได้มากกว่าครอบครัวที่มีพ่อแม่อยู่ร่วมด้วย โดยส่วนใหญ่แล้วจะเกิดผลกระทบในเชิงลบเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเรื่องของความสัมพันธ์ ความผูกพันระหว่างครอบครัวของพ่อแม่และลูก โดยอย่างยิ่งสำหรับเด็กเล็กนั้นมักจะพบผลกระทบในเชิงลบและอาจเกิดขึ้นเมื่อเด็กเหล่านี้เติบโตก้าวเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น เนื่องจากพบความคาดหวังต่างๆ ของพ่อแม่ คนในครอบครัว เช่น การพาเด็กไปอยู่ด้วยในพื้นที่สังคมเมืองที่ตนทำงาน อาจส่งผลกระทบต่อเรื่องการศึกษาของเด็กไปด้วย (กรมสุขภาพจิต สถาบันราชานุกูล, 2557) นอกจากนั้นแล้วกลุ่มพ่อแม่ที่ย้ายถิ่นฐานไปทำงานยังพบว่าโอกาสของการได้พบหน้าบุตรของตนนั้นเป็นไปได้น้อยมาก จึงส่งผล

กระทบในทางลบต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ในครอบครัวที่แน่นแฟ้นเป็นอย่างยิ่ง และถึงแม้ว่าในปัจจุบันโลกได้พัฒนาเทคโนโลยีทางการสื่อสารมีความก้าวหน้าเป็นอย่างมากแล้วก็ตาม ยังพบว่ากลุ่มพื้นที่ชนบทนั้น มักไม่ค่อยได้สนใจ ติดตาม หรือให้ความสำคัญกับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเด็กและวัยรุ่นที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลกระทบที่ปู่ย่าตายายนั้นประสบปัญหาในการเลี้ยงหลานในยุคที่โลกกำลังพัฒนาให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น และปู่ย่าตายายยังต้องรับมือกับความเครียดของตนเองทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ และความคาดหวัง ความต้องการต่างๆ ของที่มีต่อครอบครัวและภาระหน้าที่ที่ต้องดูแลหลานที่มาพ้อร่วมกับการดำเนินชีวิตของตนให้ทันกับโลกที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลานกำลังก้าวเข้าสู่ช่วงของวัยรุ่น (Darawuttimaprakorn & Punpuing, 2010) นอกจากจะกระทบความสัมพันธ์ระหว่างกันแล้วนั้น ภาระทางด้านการเงินของปู่ย่าตายายนั้นที่จะต้องใช้จ่ายดูแลหลาน ยังส่งผลกระทบต่อความเครียดอีกด้วย แต่สุดท้ายแล้วก็ไม่ใช่ปู่ย่าตายายทั้งหมดที่มีภาระเลี้ยงดูหลานของครอบครัวแห่งกลางจะเป็นกลุ่มคนมีรายได้น้อยทั้งหมด แต่จากสถานการณ์ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า พ่อแม่ที่มีบุตรนั้นเป็นวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้นด้วย ส่งผลในกลุ่มปู่ย่าตายายจำนวนมากมีอายุอยู่ในช่วง 40 หรือ 50 ปี ซึ่งยังเป็นกลุ่มในช่วงวัยทำงานด้วยเช่นกัน จึงเป็นการเพิ่มสภาพของความเครียดและความกดดันให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น เนื่องจากจะต้องแบ่งเวลาการทำงานของตนเองมาดูแลหลานร่วมด้วย ก่อให้เกิดภาระและความรู้สึกเหน็ดเหนื่อย ส่งผลกระทบทั้งทางด้านอารมณ์ จิตใจของปู่ย่าตายาย สำหรับในประเทศไทยนั้นข้อมูลผลกระทบของการเลี้ยงดูหลานของปู่ย่าตายายนั้นมีผลกระทบเชิงลบต่อภาวะสุขภาพ เศรษฐกิจในครอบครัว การเข้าสังคม แต่สำหรับในประเทศอื่น ๆ เช่นในประเทศจีนนั้นได้มีการแสดงให้เห็นแล้วว่า ยังพบผลเชิงบวกของการที่ปู่ย่าตายายได้มีส่วนร่วมในการดูแลหลาน ในด้านจิตใจ แต่สุดท้ายแล้วยังพบว่าในครอบครัวแห่งกลางนี้ก็ยังส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพของปู่ย่าตายายที่เป็นผู้สูงอายุจากปัญหาสุขภาพจากโรคประจำตัวที่มีอยู่ (Chen, et al., 2014) และยังพบการศึกษาครอบครัวแห่งกลางในประเทศจีนว่า ครอบครัวแห่งกลางนั้น ปู่ย่าตายายที่ได้มีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูหลานมีการแสดงของอาการภาวะซึมเศร้าน้อยกว่า เนื่องจากมีความพอใจและความสุขในชีวิตที่

ได้เลี้ยงดูหลาน แต่ผลในเชิงบวกเหล่านั้นสามารถแสดงได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อมีระยะเวลาของการได้มีส่วนร่วมในการดูแลหลานที่นานขึ้น (Chen & Liu, 2012)

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า การเติบโตของเด็กในครอบครัวแห่งกลางพบผลกระทบทางด้านลบในเรื่องของการสื่อสาร ความเข้าใจ เนื่องจากเกิดช่องว่างระหว่างวัยภายในครอบครัว ซึ่งทำให้การสื่อสารแบบเปิดใจคุยกันในเรื่องที่มีความสำคัญต่าง ๆ นั้นได้รับผลกระทบ เช่น ในหลานที่เข้าสู่ช่วงวัยรุ่นและปัญหาเรื่องเพศ ซึ่งจะพบหลักฐานเป็นจำนวนมากว่า วัยรุ่นตั้งคร่ำก่อนวัยอันควรนั้นเป็นเด็กที่มาจากครอบครัวแห่งกลาง (บางกอกโพสต์, 2558) และยังมีข้อมูลที่แสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ในสภาวะของครอบครัวแห่งกลางนั้น เด็กที่มีพ่อแม่เป็นผู้ย้ายถิ่นฐานไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการและการศึกษาต่อของเด็กด้วย เนื่องจากกลุ่มเด็กเหล่านี้จะมีโอกาสของการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น (อารี จำปาคล้าย, 2552) และในด้านของการพัฒนาการของเด็กที่ถูกเลี้ยงดูโดยปู่ย่าตายายในครอบครัวแห่งกลางนี้ จะมีการพัฒนาการที่ด้อยกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยพ่อแม่ และระดับของเขาวัยปัญญานั้นยังอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าอีกด้วย (Nanthamongkolchai, Ngaosusit, & Munsawaengsub, 2007) และจากข้อมูลของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขยังพบอีกว่า สภาพการณ์ของครอบครัวแห่งกลางนั้น โดยเฉพาะครอบครัวแห่งกลางที่เป็นผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูหลานเพียงลำพังนั้น เป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดภาวะเขาวัยปัญญาที่ต่ำของเด็กด้วย (เดอะเนชั่น, 2558)

สรุป

ภาวะของครอบครัวแห่งกลางที่มีเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันนั้น แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวที่เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงของประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ประชากรรุ่นที่สองหรือพ่อแม่จำเป็นที่จะต้องทิ้งภาระหรือจำเป็นที่จะต้องปล่อยให้บุตรของตนอยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายายด้วยเหตุที่เป็นทางเลือกที่ดีที่สุดที่จะทำให้เกิดความมั่นคงแก่ตัวของเด็กในขณะที่ตนจำเป็นจะต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจภายในครัวเรือน และถึงแม้ว่าในสภาพการณ์ปัจจุบันการให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงดูหลานเพียงลำพังจะเป็นทางออกหนึ่งที่จะรองรับการแก้ปัญหาต้องการทางเศรษฐกิจของครอบครัวแต่กระนั้นแล้วก็เป็นทางออกของการแก้ปัญหาที่ไม่เกิดความยั่งยืน เพราะมีงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มครอบครัวแห่งกลางนี้มีผลกระทบเชิงลบต่อระบบสุขภาพ ความเป็นอยู่ต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สภาพอารมณ์และจิตใจทั้งต่อตัวผู้สูงอายุและต่อตัวหลานที่ต้องดูแล ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาการทางสติปัญญา ทางสังคม และอาจส่งผลให้เกิดเขาวัยปัญญาที่ต่ำลง และแนวโน้มของการเรียนรู้และการใช้ชีวิตในสังคม ที่จะรับเอาพฤติกรรมเสี่ยง พฤติกรรมที่ไม่ดีต่อสุขภาพ จากการไม่ทันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากช่องว่างระหว่างวัยและความสัมพันธ์ที่เกิดจากการไม่มีพ่อแม่อาศัยอยู่ร่วมในครอบครัวอีกด้วย

References

- Bangkok Post. (2015). *Time running out to fix family structure*. Retrieved from <http://www.pressreader.com/thailand/bangkokpost/20150705/281801397625025/TextView> (in Thai)
- Chen, F. & Liu, G. (2012). The health implications of grandparents caring for grandchildren in China. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 67(1), 99-112.

- Chen, F., et al. (2014). Race/ethnic differentials in the health consequences of caring for grandchildren for grandparents. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*, 70(5), 793-803.
- Darawuttimaprakorn, N. & Punpuing, S. (2010). *Living Arrangements and Elderly Depression: Kanchanaburi DSS, Thailand*. In Population Association of America 2010 Annual Meeting Program. Organized by the University of California.
- Department of Mental Health, Rajanukul Institute. (2014). *A guide to the implementation of the prototype development project, pre-school children integrated with provincial agencies*. Retrieved from http://www.rajanukul.go.th/new/_admin/download/5-4548-1450063626.pdf (in Thai)
- Jampaklay, A. (2009). *Growing up away from parents: Children of migrants living with grandparents in Thai family in social and demographic transition*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research Mahidol University. (in Thai)
- Mason, A., & Lee, S. (2004). *Population aging and the extended family in Taiwan: A new model for analyzing and projecting living arrangements*. Retrieved from <http://www.demographicresearch.org/volumes/vol10/8/10-8.pdf>
- Nanthamongkolchai, S., Ngaosutit, C., & Munsawaengsub, C. (2007). Influence of parenting styles on development of children aged three to six years old. *J Med Assoc Thai*, 90(5), 971-6.
- Nauman, E. et al. (2015). Rural-to-urban migration and changes in health among young adults in Thailand. *Demography*, 52(1), 233-257.
- Piotrowski, M. (2009). Migrant remittances and skipped generation households: Investigating the exchange motive using evidence from Nag Rong, Thailand. *Asian Pacific Migration Journal*, 18(2), 163-196.
- Tacoli, C., McGranahan, G. & Satterthwaite, D. (2015). *Urbanisation, rural-urban migration and urban poverty*. London: IIED.
- The Nation. (2015). *Low IQ blamed on family situation*. Retrieved from <http://www.nationmultimedia.com/national/Low-IQ-blamed-on-family-situation-30261067.html> (in Thai)
- The National Statistical Office of Thailand. (2013). *Third quarter labor force survey*. Bangkok: Author. (in Thai)
- The National Statistical Office of Thailand. (2014). *The elderly population survey in Thailand 2014*. Bangkok: Author. (in Thai)
- United Nations Population Fund Thailand. (2015). *Thai family, low birth rate – longevity*. Bangkok: United Nations Population Fund and Office of the National Economics and Social Development Board. (in Thai)

